originalan naučni rad / original scientific paper
DOI 10.29362/ist20veka.2024.1.dra.221-232

primljeno / received: 28. 4. 2023.
prihvaćeno / accepted: 15. 9. 2023.
UDK 32:929 Ђурековић С.(093.2)

ZAPADNONEMAČKI MEDIJI O UBISTVU STJEPANA ĐUREKOVIĆA 1983. GODINE

Dr Petar Dragišić*

APSTRAKT: *U članku su analizirane reakcije medija u Saveznoj Republici Nemačkoj na ubistvo poznatog hrvatskog političkog emigranta Stjepana Đurekovića, jula 1983. godine, nedaleko od Minhena. Zbog političke težine Đurekovića, ovom slučaju mediji u SR Nemačkoj posvetili su veliku pažnju. Najveći deo istraživanja zasnovan je na analizi dokumenata iz Diplomatskog arhiva Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije.*

KLJUČNE REČI: Stjepan Đureković, politička emigracija, Služba državne bezbednosti, ubistvo, SR Nemačka

Zbog specifičnosti svog geografskog položaja i unutrašnje strukture socijalistička Jugoslavija se suočavala sa više spoljnopolitičkih i unutrašnjih izazova. Oni su se često preplitali, onemogućivši na kraju i sam njen opstanak. Jedan od ključnih problema Druge Jugoslavije bilo je nerešeno nacionalno pitanje u čijem je središtu bio sukob centripetalne (srpski faktor) i centrifugalne (svi ostali) tendencije. Međunacionalni sporovi odvijali su se u zemlji, ali i izvan nje. Važni spoljni akteri ovih sporova bili su politički emigranti. Reč je o strukturama koje su se formirale neposredno posle Drugog svetskog rata, ali su se kadrovski obnavljale neprestanim kooptiranjem mlađih protivnika jugoslovenskog sistema. Sa stanovišta interesa jugoslovenskog režima najveći izazov predstavljale su organizacije hrvatskih, srpskih i albanskih emigranata u državama zapadne Evrope, SAD-u, Kanadi, Australiji i Latinskoj Americi. Svoj otpor prema sistemu u Jugoslaviji politički emigranti su izražavali propagandnim kampanjama, lobiranjem, uličnim protestima, ali i oružanim akcijama u Jugoslaviji i izvan nje. Neke od tih akcija ostavile su i tragove u kolektivnom sećanju građana bivše Jugoslavije, poput detonacije eksplozivne naprave u beogradskom bioskopu *20. oktobar*, ubistva ambasadora Vladimira Rolovića u Švedskoj, ili upada tzv. Bugojanske grupe u Jugoslaviju 1972. godine. Na ove aktivnosti jugoslovenski režim je odgovarao čitavim spektrom mera, koje su preduzimale pre svega

* Naučni savetnik, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, Republika Srbija
petar.dragisic@gmail.com

jugoslovenske obaveštajne i kontraobaveštajne službe. Njima se, između ostalog, pripisuju i likvidacije značajnog broja jugoslovenskih političkih emigranata.[1]

Stjepan Đureković se nije uklapao u sliku prosečnog hrvatskog političkog emigranta. On nije bio ustaški veteran, ali ni pripadnik mlađe generacije Hrvata u egzilu. Radilo se o uticajnom jugoslovenskom privredniku, visokom funkcioneru hrvatskog petrolejskog giganta – INA. Njegovi počeci su bili kontroverzni. U Drugom svetskom ratu bio je partizan.[2] Međutim, Josip Manolić u svojim memoarima piše da je Đurekovićeva majka bila folksdojčerka, a da je otac sarađivao sa Gestapoom.[3] Savremena literatura ističe da je Đureković još pre emigriranja u SR Nemačku tesno sarađivao sa zapadnonemačkom obaveštajnom službom BND.[4]

S obzirom na visoku poziciju u INI, Stjepan Đureković je raspolagao tajnama od velikog ekonomskog i strateškog značaja. Njegovo bekstvo u SR Nemačku predstavljalo je za jugoslovenski režim višestruku opasnost. Osim što je bio upućen u razne jugoslovenske tajne, Đureković se povezao sa hrvatskom emigracijom (sa Ivanom Jelićem, liderom Hrvatskog narodnog odbora), a u cilju kompromitacije jugoslovenskog režima, štampao je u emigraciji pet knjiga (*Ja, Josip Broz Tito*, *Crveni manageri*, *Komunizam: velika prevara*, *Slom ideala* i *Sinovi orla*). Ubijen je vatrenim i hladnim oružjem u malom bavarskom mestu Volfratshauzen/Wolfratshausen, 28. jula 1983. godine.[5] Izvršioci atentata su do danas ostali nepoznati, ali su visoki funkcioneri hrvatske i jugoslovenske tajne policije, Josip Perković i Zdravko Mustač, zbog organizovanja ove likvidacije 2016. godine pred sudom u Minhenu osuđeni na duge zatvorske kazne.[6]

---

1 O različitim aspektima pitanja jugoslovenske političke emigracije videti, između ostalog: Petar Dragišić, *Ko je pucao u Jugoslaviju? Jugoslovenska politička emigracija 1968–1980* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019); Petar Dragišić, „Operation Phoenix in Yugoslavia in the Summer of 1972 and Yugoslav-Austrian Relations". *Tokovi istorije*, br. 3, (2018), 87–106; Bože Vukušić, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskoga iseljeništva* (Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništva, 2001); Srđan Cvetković, „Terorizam i jugoslovenska politička emigracija" *Istorija 20. veka*, br. 2, (2014), 171–197; Petar Dragišić, „Yugoslav Catholic émigré clergy in the 1960s", *Tokovi istorije,* br. 1, (2023), 147–162; Milo Bošković, *Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslovenske fašističke emigracije* (Zagreb–Novi Sad: Dnevnik, 1985); Stuart Koshade, *The Internal Dynamics of Terrorist Cells: A Social Network Analysis of Terrorist Cells in an Australian Context*, (Brisbane: Queensland University of Technology, 2007); Christian Axboe Nielsen, *Yugoslavia and Political Assassinations: The History and Legacy of Tito's Campaign Against the Emigrés* (London–New York: I. B. Tauris, 2020); Alexander Clarkson, *Fragmented Fatherland: Immigration and Cold War Conflict in the Federal Republic of Germany, 1945–1980* (New York–Oxford: Berghahn Books, 2013); Алексей Юрьрвич Тимофеев, Оливера Драгишич, Димитар Тасич, *Война после войны. Движение сопротивления на Балканах 1945—1953 гг.* (Москва: Вече, 2020); Momčilo Mitrović, Slobodan Selinić, „Jugoslovenska informbiroovska emigracija 1948–1964", *Tokovi istorije*, br. 1–2, (2009), 31–54; Radojica Lazić, „Delovanje jugoslovenske neprijateljske emigracije u Australiji 1965–1980", *Istorija 20. veka,* br. 2, (2023), 417–434.

2 C. Nielsen, *n. d.*, 140.

3 Josip Manolić, *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2016), 165.

4 C. Nielsen, *n. d.,* 141; Manolić, *n. d.*, 164.

5 C. Nielsen, *n. d.*, 141–157, Manolić, *n. d.*, 164; Vukušić, *n. d.*,385–388.

6 https://www.politika.rs/sr/clanak/443012/Hronika/Bivsi-sef-SDB-kaznu-za-ubistvo-Durekovica-izdrzava-u-Hrvatskoj (pristupljeno 23. 4. 2023).

* * *

O slučaju Đureković se u inostranim glasilima izveštavalo i pre njegove likvidacije 28. jula 1983. godine. Tako je, na primer, tršćanski *Pikolo/Il Piccolo* februara 1983. godine pisao da se odbegli funkcioner INE „uključio u krugove hrvatske fašističke emigracije i do tada objavio tri knjige koje ocrnjuju samoupravni sistem i jugoslovenske socijalističke tekovine".[7] Osim toga, pisalo se i o ubistvu hrvatskog emigranta Đure Zagajskog, koji je, poput Đurekovića, ubijen u Bavarskoj, ali nekoliko meseci ranije. U martu 1983. godine Generalni konzulat SFRJ u Minhenu izvestio je Savezni sekretarijat unutrašnjih poslova o pisanju više nemačkih listova o likvidaciji istaknutog pripadnika Hrvatskog revolucionarnog pokreta u bavarskoj prestonici. Navedeni su i naslovi analiziranih tekstova o ubistvu Đure Zagajskog: „Žrtva bila vodeća glava jedne egzil-grupe" (Ziddojče *cajtung/Süddeutsche Zeitung*), „Susedi su čuli samrtne krike" i „Ubistvo Jugoslovena politički zločin?" (*Tagescajtung/Tageszeitung*) i „43-godišnjak se kritički izjašnjavao o vladi" (*Munhner Merkur/Münchner Merkur*).[8] Posebnu pažnju ovom slučaju posvetio je Ziddojče cajtung, koji je atentat na Zagajskog oprezno povezao sa jugoslovenskim režimom. U članku poznatog minhenskog dnevnika navedeno je da je ubistvo imalo „očito političku pozadinu", te da je ubijeni Hrvat pripadao jednoj maloj „egzil-grupi" koja je bila neprijateljski orijentisana prema režimu u Beogradu – Hrvatskom revolucionarnom pokretu. Ovoj činjenici dodata je informacija da su u prethodne dve godine ubijena dvojica članova HRP-a, od kojih je jedan ubijen u Minhenu. Kada je reč o ubistvu Zagajskog, naveden je i podatak da je policija raspisala nagradu od tri hiljade nemačkih maraka za informaciju o ovom slučaju.[9] Minhenski dnevnik je istom prilikom pomenuo i slučaje druga dva hrvatska politička emigranta, ubijena dve godine ranije, u Švajcarskoj, odnosno SR Nemačkoj – Stanka Nižića i Antuna Kostića. U vezi s tim, u tekstu je podvučeno „da postoji mogućnost da su oba egzil-Hrvata ubijena od strane agenata beogradske tajne službe" i da se „u slučaju Zagajskog ne može isključiti da je to delo nekog agenta".[10]

Ubistva Nižića, Kostića i Zagajskog su, kako vidimo, pripremila teren za znatno detaljnije razmatranje odgovornosti jugoslovenskog režima za seriju ubistava emigranata, pre svega hrvatskih, u Saveznoj Republici Nemačkoj. Atentat na Stjepana Đurekovića u jednoj garaži u gradiću Volfratshauzenu, nedaleko od Minhena, 28. jula 1983. godine, dao je povod evropskim (a posebno zapadnonemačkim) medijima da se još intenzivnije pozabave akcijama jugoslovenske tajne policije u njenom sukobu sa jugoslovenskom političkom emigracijom.

Već prve reakcije na ubistvo u Volfratshauzenu najavile su osnovni pravac izveštavanja zapadnih medija o ovom slučaju, odnosno jasno dovođenje u vezu jugoslovenske Službe državne bezbednosti (SDB) sa atentatom na Đurekovića i talasom ubistava jugoslovenskih političkih emigranata. Već 30. 7. zapadnonemačka

---

7 Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 112, Tanjug, fascikla 5, Dnevni informativni bilten, 2. mart 1983.

8 Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (DA MSP), Politička arhiva (PA), 1983, fasc. 94, 413583, Generalni konzulat SFRJ Minhen – SSIP-u, 29. 3. 1983.

9 Isto.

10 Isto. Detaljnije o ubistvima Stanka Nižića i Antuna Kostića videti u: Bože Vukušić, *n. d.*, 371–380.

štampa je prenela informacije o ubistvu nekadašnjeg funkcionera INE (*Ziddojče cajtung*: „Egzil-Hrvat leži ubijen u podrumu", *Abendcajtung/Abendzeitung*: „Ponovo ubistvo jednog egzil-Hrvata", *Bild/Bild*: „Titov prijatelj ubijen"). U tekstovima su navedeni prvi detalji uviđaja, kao i broj telefona na koji su mogle da se dostave informacije Bavarskom kriminalističkom uredu u vezi sa ovim slučajem. Prema navodima *Ziddojče cajtunga*, bavarska policija nije isključivala političku pozadinu ubistva.[11] Beogradske vlasti, dakle, nisu direktno optužene za atentat, ali je svakom iole obaveštenom čitaocu moralo da bude jasno na šta je i na koga je autor ove rečenice mislio, kada je upotrebio sintagmu „politička pozadina".

U okrivljavanju jugoslovenskog režima za ubistvo Đurekovića *Bild* je bio konkretniji od *Ziddojče cajtunga*, pa je članak započeo rečenicom: „Rat između političkih ubica iz Jugoslavije i egzil-Hrvata u Bavarskoj je doneo novu žrtvu". U tekstu je, dalje, stajalo da je pedesetsedmogodišnji Đureković preko 10 godina bio rukovodilac INE, a zatim je citiran iskaz neimenovanog poznavaoca slučaja, u kojem je takođe izneta prilično eksplicitna optužba na račun jugoslovenskih vlasti: „To može biti samo političko ubistvo. Stjepan Đureković je bio blizak prijatelj Tita. Napisao je pet knjiga protiv režima."[12]

Stav da je Đurekovića ubila jugoslovenska tajna policija je prvih dana posle atentata bio zastupljen i na stranicama austrijskih štampanih medija. Ipak u jednom diplomatskom izveštaju iz Austrije, upućenom Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, primećeno je da je u kasnijim interpretacijama ovog slučaja *Klajne cajtung/Kleine Zeitung* delimično relativizovao ovo tumačenje. Prema oceni autora pomenutog diplomatskog izveštaja, primetna je bila težnja za objektivnim prezentovanjem vesti. Kao primer, naveden je tekst pod naslovom „Podzemni rat u redovima hrvatske emigracije", u kojem je relativizovan stav o krivici jugoslovenskog režima za atentat u Volfratshauzenu. Autor teksta je dopustio mogućnost da je ubistvo posledica sukoba u samoj hrvatskoj emigraciji, na šta upućuje i naslov teksta. Ipak, članak se zaključuje primedbom da su: „prema poslednjoj verziji, nemački organi bezbednosti skloni da poveruju" da je jugoslavenski naftaš „pao kao žrtva jugoslovenske tajne policije".[13]

Čitaoci švedskih novina su o slučaju Đureković dobili informacije koje se suštinski nisu razlikovale od vesti koje su objavljivane u Saveznoj Republici Nemačkoj i Austriji. Prema navodima u telegramu ambasade SFRJ u Stokholmu upućenom Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, švedska štampana glasila, *Dagens nyheter* i *Stockholms tindigen*, prenela su „izjavu predstavnika Hrvatskog državotvornog pokreta u Minhenu", prema kojoj je jugoslovenska Državna bezbednost tih godina likvidirala oko 70 jugoslovenskih emigranata. U vezi sa slučajem Đureković naveden je deo pomenute izjave da je on takođe bio na listi jugoslovenske tajne policije i da je bio jedan od deset najvećih protivnika režima.[14]

Sredinom avgusta Uprava za štampu Saveznog sekretarijata za inostrane poslove napravila je presek informacija o dotadašnjem izveštavanju zapadne štampe

11 DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 431252, Generalni konzulat SFRJ Minhen – SSIP-u, 1. 8. 1983.
12 Isto.
13 DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 432083, 11. 8. 1983.
14 DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 432269, Ambasada SFRJ Stokholm – SSIP-u, 15. 8. 1981.

o slučaju Đureković. U dokumentu je konstatovano da je atentat na nekadašnjeg funkcionera INE bio prilično tematizovan u zapadnim medijima, i to pre svega u SR Nemačkoj i Austriji. Navedeno je da su poznate zapadne novinske agencije (*Rojters/Reuters, UPI/United Press International, AFP/Agence France-Presse, AP/Associated Press*) u prvim reagovanjima na atentat u Bavarskoj isticale da policija nema indicija o počiniocu. Ipak, iznošene su pretpostavke „da se ne može isključiti mogućnost da je Đurekovića ubila jugoslovenska tajna policija". Na istom tragu bio je i uticajni pariski dnevnik *Mond/Le Monde*, u čijem su komentaru događaja u Volfratshauzenu navedene procene jednog poslanika CDU (Hrišćansko-demokratska unija/Christlich Demokratische Union) da su u pozadini ovog slučaja jugoslovenske tajne službe. Prema navodima u dokumentu Uprave za štampu SSIP-a, ovakve teze su iznosili i neki drugi zapadni mediji, i to posebno u Saveznoj Republici Nemačkoj.[15] Navedeno je da je zapadnonemačka štampa (minhenska, štutgartska, nirnberška) još direktnije iznosila „nepotvrđene vesti" da je za ubistvo Stjepana Đurekovića bila odgovorna jugoslovenska tajna policija. Pri tom se isticalo da se Đureković ranije obraćao nemačkoj policiji, budući da se osećao ugroženim od jugoslovenske obaveštajne službe.

Ubistvo nekadašnjeg funkcionera INE otvorilo je vrata zapadnih medija i za pripadnike same hrvatske političke emigracije, i to tako što su u vezi sa atentatom na Đurekovića objavljivane izjave i pisma emigranata uredništvima pojedinih medijskih kuća, u kojima je, takođe, iznošena verzija o odgovornosti Službe državne bezbednosti za ubistvo u Bavarskoj. Ipak, u zapadnim medijima moglo je da se naiđe i na iskaze koji su relativizovali već etabliranu tvrdnju o krivici jugoslovenske tajne policije za likvidaciju Stjepana Đurekovića. Tako je *AP* preneo izjavu predstavnika za štampu ministarstva unutrašnjih poslova SR Nemačke da za takve tvrdnje nema dokaza. Tršćanski *Pikolo*, prema navodima u dokumentu Uprave za štampu SSIP-a konstatovao je da je jugoslovenska javnost sa zakašnjenjem bila obaveštena o slučaju Đureković.[16]

Na ubistvo u Volfratshauzenu reagovali su i vanevropski mediji. U analizi Uprave za štampu Saveznog sekretarijata za inostrane poslove navedeno je da su o slučaju Đureković izveštavali i pojedini australijski listovi, a argentinski dnevnik *Buenos Aires Herald* je objavio pismo hrvatskog emigranta Ive Korskog, koji je negodovao zbog činjenice da inostrani mediji ne poklanjaju dovoljno pažnje ubistvu Stjepana Đurekovića i drugih „hrvatskih patriota od strane jugoslovenskih agenata". O ubistvu Stjepana Đurekovića izvestili su i pojedini iranski listovi. Oni su, zapravo, preneli vest američke agencije *UPI* o atentatu na Đurekovića. Prema informacijama kojima se raspolagalo u Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove, američki mediji, izuzimajući novinske agencije, kao i mediji u istočnoevropskim zemljama, nisu izveštavali o ovom ubistvu.[17]

Novi podsticaj izveštavanju o ubistvima hrvatskih emigranata dala je predaja Josipa Majerskog, koji je u zapadnonemačkoj javnosti bio označen kao doušnik

---

15 DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 432644, Uprava za štampu Saveznog sekretarijata za inostrane poslove, Zabeleška o pisanju strane štampe o učešću „agenata jugoslovenske državne bezbednosti" u ubistvima jugoslovenskih emigranata, 24. avgust 1983.

16 Isto.

17 Isto.

jugoslovenske tajne policije, angažovan na praćenju važnih ljudi u hrvatskom emigrantskom miljeu, koji su kasnije bivali ubijeni. Sredinom avgusta 1983. godine *Munhner Merkur* je objavio informaciju o predaji „jugoslovenskog agenta" nemačkim vlastima. Znatno detaljnije je o tome pisao Verner Kal/Werner Kahl u berlinskom dnevniku *Velt/Die Welt*. U njegovom tekstu, pod naslovom „Da li je agent sprečio ubistvo sledećeg ezil-Hrvata?" i podnaslovom „Beogradska tajna služba davala naloge da se prave dosijea" nemački novinar je naglasio da je iskaz prebeglog agenta sprečio pripremu novog atentata jugoslovenske tajne policije, i to na sekretara emigrantske organizacije *Ujedinjeni Hrvati Evrope*, koji je živeo u Minhenu. Prema navodima u tekstu, SDB je od Majerskog u aprilu 1983. godine dobila podatke o „životnim navikama" ovog emigranta, nakon čega su nemačke vlasti preduzele mere u cilju njegove zaštite. U istom testu berlinskog dnevnika stajalo je da je takva dosijea Majerski slao nekoliko meseci pre ubistava nekolicine viđenijih hrvatskih emigranata, poput Brune Bušića i već pomenutih Anta Kostića i Stanka Nižića. U tekstu *Velta* pomenut je i slučaj Stjepana Đurekovića. Navedeno je da je, prema podacima iz nemačkih bezbednosnih krugova, u ubistvu nekadašnjeg šefa marketinga INE, po svoj prilici takođe učestvovala jugoslovenska tajna služba, ali da prebegli agent o tom slučaju nije dao informacije. U tekstu Vernera Kala podvučeno je da je Đureković često menjao stanove zbog straha od progona jugoslovenske tajne službe, kao i da se sredinom jula, dakle samo par nedelja pre ubistva, preselio u novi stan.[18]

Nekoliko dana kasnije Verner Kal se u *Veltu* takođe bavio slučajem Josipa Majerskog u kontekstu teza o umešanosti SDB-a u likvidacije emigranata. Članak je pod naslovom „Tragovi ubistva vode u Jugoslaviju", objavljen je 24. avgusta 1983. godine, a u njemu se autor ponovo referisao na slučaj Josipa Majerskog, navodeći da ovaj prebegli agent daje uvid u „prljave trikove podzemnog rata između egzil-Jugoslovena i komunističkog režima na nemačkom tlu". Kal je u svom članku posebno napao jugoslovensku diplomatiju i jugoslovenska diplomatsko-konzularna predstavništva u Saveznoj Republici Nemačkoj.[19]

Dopunu analize pomenutog teksta Vernera Kala nalazimo u telegramu ambasade SFRJ SSIP-u. Prema ovom dokumentu, Kal je u svom tekstu naveo da je Majerski u svom iskazu policiji istakao da je on od 1973. godine od SDB-a bio angažovan na praćenju navika i kretanja hrvatskih emigranata u cilju izvođenja atentata na njih. Pozivajući se na Majerskog, Kal je izneo detalje o organizaciji „agentske brigade" od 52 doušnika, koji su kao konobari bili zaposleni u jugoslovenskim restoranima. Majerski je, zatim, svoje izveštaje predavao agentima koji su bili u povezani sa jugoslovenskim konzulatima u Frajburgu i Nirnbergu. Kal je, dakle, u svom tekstu direktno optužio jugoslovenska diplomatsko-konzularna predstavništva za učešće u suzbijanju delovanja jugoslovenske emigracije. On je u tim optužbama otišao i korak dalje, pa je za organizovanje ovih poduhvata protiv emigracije direktno optužio samu centralu jugoslovenske diplomatije. Pozivajući se na izvesni dokument Saveznog sekretarijata za inostrane poslove, broj 5723/42 iz 1970. godine, novinar berlinskog dnevnika je istakao da je SSIP tada ambasadi SFRJ i drugim diplomatsko-

[18] DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 432942, Generalni konzulat SFRJ Minhen – SSIP-u, 19. 8. 1983.
[19] DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 433439, Generalni konzulat SFRJ Frankfurt – SSIP-u, 24. 8. 1983.

konzularnim predstavništvima naložio preduzimanje intenzivnog praćenja političke emigracije, i to pre svega Hrvatskog narodnog vijeća u Minhenu i Zapadnom Berlinu, pri čemu je zadatak Službe državne bezbednosti bio da „paralelno preduzima određene mere i plasira dezinformacije".[20]

Veliku pažnju predaji Josipa Majerskog nemačkim bezbednosnim organima i njegovom svedočenju poklonio je i *Špigl/Der Spiegel*. U broju iz 28. avgusta 1983. godine rezimirana su dotadašnja saznanja o aktivnostima Josipa Majerskog na praćenju jugoslovenskih emigranata, što je vodilo njihovim potonjim likvidacijama. Za samog Majerskog se u tekstu *Špigla* kaže da je čovek iz mešovitog braka (majka Srpkinja, otac Hrvat), te da je 1970. godine kao gastarbajter došao u SR Nemačku, a zatim se uključio u jednu emigrantsku organizaciju. Paralelno s tim radio je kao kelner u jednom restoranu u Vircburgu i pritom špijunirao svoje zemljake iz emigrantskog miljea. Prema navodima u *Špiglu*, Majerski se vlastima predao 7. jula, dakle nekoliko nedelja pre ubistva Đurekovića.[21]

Poput *Velta*, i *Špigl* je aferu Majerski iskoristio za povezivanje jugoslovenske Državne bezbednosti sa serijom likvidacija političkih emigranata iz Jugoslavije. Navedeno je da je u protokolu o njegovom saslušanju stajalo: „Jugoslovenska tajna policija, 'Služba državne bezbednosti', poznatija pod svojim ranijim imenom UDBA, i militantni jugoslovenski emigranti su decenijama vodili jedan podzemni rat, sa ubistvima i terorističkim aktima". Dalje se navodi da je Majerski u policiji priznao da je u slučajevima nekolicine ubijenih emigranata on izveštavao jugoslovenski režim o njihovim „životnim navikama", te da je delovao i kao agent-provokator. U tekstu se spekulisalo o njegovoj umešanosti u ubistva emigranata Nikole Milićevića, Joze Miloša i Dušana Sedlara (srpski emigrant), te u otmicu Vjenceslava Čižeka 1977. godine. Iz svega što se o svedočenju Majerskog znalo novinar *Špigla* je izvodio ambiciozne zaključke: „Ako su priče Majerskog istinite, BKA (Bundeskriminalamt/Savezna kriminalistička policija – P. D.) prvi put dobija krunskog svedoka za seriju misterioznih krivičnih dela organizovanih od strane UDB-e". Autor poznatog nedeljnika je izneo i pretpostavku da će se sa iskazima Majerskog Beograd teško nositi političkim sredstvima: „Nije za očekivati da će Beograd, kao što se u takvim slučajevima već događalo, stvari izgladiti na diplomatskom nivou."[22]

Kulminaciju medijske kampanje u vezi sa slučajem Đureković predstavljao je prilog pod naslovom „Životna opasnost za egzil-Hrvate: serija atentata se ne prekida", emitovan 23. avgusta 1983. godine u udarnom terminu u okviru emisije *Report*, na nemačkoj televiziji *ARD*. Emisiju je vodio tada poznati novinar Ginter fon Lojevski/Günther von Lojewski. U telegramu generalnog konzulata SFRJ u Diseldorfu SSIP-u ovaj prilog tumačen je u kontekstu jačanja „propagande nemačkih sredstava informisanja na liniji prikaza naše SDB kao izvršioca atentata na emigraciju iz Jugoslavije u SR Nemačkoj". U telegramu je, zatim, dat rezime onog dela emisije, u kojem je Služba državne bezbednosti bila optužena za likvidacije jugo-emigranata u SR Nemačkoj: „Da bi bile što uverljivije tvrdnje da SDB vrši terorističke aktivnosti

[20] DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 433514, Ambasada SFRJ Bon – SSIP-u, 24. 8. 1983.
[21] „Wie ein Totenvogel", *Der Spiegel*, 28. avgust 1983.
[22] Isto.

nad jugoslovenskom emigracijom na tlu SR Nemačke su kao dokazi istaknuti: da su svim atentatima prethodile prijetnje UDBE, da se uglavnom dešavaju u dane vikenda i da je u svim porijeklo municije iz Jugoslavije. Izneta je informacija da je kod državnog tužilaštva u Minhenu na raspolaganju lice koje je za to od UDBE angažovano. Na kraju je prezentiran, kao UDB-ina lista za ubijanje, spisak od oko 15 najekstremnijih emigranata (...) U svemu došlo do izražaja nastojanje da se atentati prikažu kao naše političko razračunavanje sa emigracijom i da su oni politički motivisani."[23]

Pun transkript emisije *ARD*-a nalazimo u dokumentu ambasade SFRJ u Bonu, upućenom SSIP-u i Saveznom sekretarijatu unutrašnjih poslova. Prilog je otpočeo dramatičnim uvodom voditelja Gintera fon Lojevskog: „Tri tuceta mrtvih bilo je od 1965. godine u SR Nemačkoj. Ubijenih, udavljenih, ugušenih. Višenacionalna država Jugoslavija svoje unutrašnje suprotnosti rešava najradije u inostranstvu, naročito na nemačkom tlu. Tu nisu u pitanju samo egzilanti. Naprotiv Beograd je sa svojom obaveštajnom službom takođe masivno angažovan. Sud u Sarbrukenu je pre mnogo godina to sudski notorno dokazao, a sada se nemački istražni organi nadaju novim saznanjima. U Minhenu pred istražnim sudijom stoji jedan čovek (Majerski – P. D.), koji je za tu službi radio. Poslednja likvidacija jedva da je stara četiri nedelje (misli se na ubistvo Đurekovića – P. D.)."[24]

Zatim se prilog fokusira na ubistvo Đurekovića, uz svedočenje njegovog sina Damira, koji je takođe živeo u egzilu, a zatim 1987. godine i sam stradao u Kanadi. Ovaj deo priloga počeo je snimcima sahrane direktora INE na minhenskom groblju Valdfridhof, početkom avgusta 1983. godine.

„Voditelj: Do 1982. god on je bio topmenadžer najvećeg jugoslovenskog preduzeća. Onda je pobegao u Nemačku. Odavde je radio protiv komunističke Jugoslavije boreći se za nezavisnu hrvatsku državu. Sada je ubijen. Za Ivana Jelića, predsednika egzil-Hrvata u SRN nema sumnje da je ubica pripadnik jugoslovenske službe. To misli i sin ubijenog. Ova garaža (slika pokazuje garažu) je služila njegovom ocu kao štamparija. Tu je on, kako kaže Damir Đureković, egzekutiran sa šest metaka i udarcem sekirom. Tu je Stjepan Đureković štampao svoje knjige u kojima je jugoslovenski sistem prikazivao kao korumpiran, a komunizam kao veliku prevaru. Kao nekadašnji crveni menadžer, imao je neposredna saznanja koja su Beogradu morala biti neprijatna. On je stajao jugoslovenskoj službi na putu, misli Damir Đureković."

Govori Damir Đureković u garaži: „On je bio vodeća figura u hrvatskoj emigraciji. Njegova namera je bila da hrvatskom pokretu da podstrek, a trebalo je da postane i predsednik naše vlade u egzilu. To je bilo vrlo neprijatno za jugoslovensku vladu, zbog čega su požurili da ga ubiju. Moj otac je takođe želio da osnuje hrvatsku radio-stanicu, koja bi na kratkim talasima emitovala za Jugoslaviju, ali bi se mogla čuti i u celom svetu. Želio je da preko nje kaže punu istinu o Jugoslaviji."

Komentator: „Zbog toga je Stjepan Đureković morao da umre."

Damir Đureković: „Ja ću nastaviti delo oca, bez obzira što postoji opasnost

[23] DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 433503, Generalni konzulat SFRJ Diseldorf – SSIP-u, 24. 8. 1983.
[24] DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 433515, Ambasada SFRJ Bon – SSIP-u i SSUP-u, 24. 8. 1983.

za mene, jer sam siguran da će tajna služba nastojati da me ubije i spreči moju oslobodilačku borbu.".[25]

U daljem toku emisije izneto je mišljenje da je već pomenutog Đuru Zagajskog takođe likvidirala UDBA, a intervjuisan je i hrvatski emigrant Luka Kraljević, koji je svedočio o neuspelom atentatu na njega. On je bez dvoumljenja izjavio „da je u pitanju UDBA". Lojevski je emisiju zaključio podsećanjem da se njegova emisija godinu i po dana ranije bavila istom temom, i da je tada vlastima u Bonu poručeno da bi SR Nemačka morala „da zbog unutrašnje bezbednosti napusti dosadašnji politički kurs obzira prema Jugoslaviji". Autor emisije je, u vezi s tim, demonstrirao optimizam, istakavši uveravanje državnog sekretara u saveznom ministarstvu unutrašnjih poslova da će „sa punom odlučnošću i svim sredstvima pravna država pokušati da spreči jugoslovenska dela nasilja".[26]

Emisija *ARD*-a nije bila poslednji medijski eho atentata na Stjepana Đurekovića u 1983. godini. Kada je početkom decembra ponovo pokušan atentat na hrvatskog emigranta Luku Kraljevića, *Rur nahrihten/Ruhr Nachrichten* je pišući o tom slučaju polovinu teksta posvetio likvidaciji Đurekovića, pri čemu je akcenat stavljen na pretpostavku da je oba ubistva organizovala jugoslovenska Državna bezbednost. Tekst je, naime, zaključen „konstatacijom da je u slučaju Đureković bila izneta slutnja da kao izvršioci dolaze u obzir agenti jugoslovenske tajne policije, te da bavarski kriminalni ured ne isključuje sličnu pozadinu."[27]

Nekoliko nedelja kasnije poznati novinar Hans Peter Rulman objavio je u decembarskom broju časopisa *Dojčer ostdinst/Deutscher Ostdienst* pismo hrvatsko-nemačkog udruženja u kojem je izneto da se broj ubijenih hrvatskih emigranata u SR Nemačkoj popeo na 40, te da iza ovih likvidacija stoji jugoslovenska tajna policija. Odgovornost je prebacivana i na nemačku stranu. Nemačkim vlastima je, naime, prigovarano da se iz razloga političke oportunosti to prećutkuje. Na političku klasu SR Nemačke apelovano je da se promeni kurs prema Jugoslaviji, odnosno da se zbog delovanja jugoslovenske tajne službe u SR Nemačkoj Jugoslaviji uskrati ekonomska podrška: „Iznosi se da savezni kriminalistički ured raspolaže podacima o ilegalnoj aktivnosti jugoslovenske tajne policije na nemačkom tlu, ali da to ne objavljuje iz političkih razloga, odnosno zbog dobrih odnosa između SRN i SFRJ (...) Poslanici (Bundestaga – P. D.) se umoljavaju da se u parlamentu ponovo javno postavi pitanje sankcija koje bi trebalo da uvede savezna vlada prema Jugoslaviji. Takve sankcije mogle bi se sastojati i u pretnji da se sa Jugoslavijom više ne vode pregovori o kreditima, ako dođe do daljih atentata jugoslovenske tajne službe na tlu SR Nemačke. Efikasna bi bila i pretnja ukidanja pogodnosti koje Jugoslavija uživa u okviru EEZ". Štaviše, izneta je i namera Hrvatskog narodnog vijeća, tada najuticajnije organizacije hrvatskih emigranata, da se apeluje na vlade u svetu da bojkotuju olimpijadu u Sarajevu, održanu naredne godine.[28]

---

25 Isto.

26 Isto.

27 DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 448643, Konzulat SFRJ Dortmund – SSIP-u, 7. 12. 1983; O atentatima na Krajevića videti u: https://narod.hr/hrvatska/luka-kraljevic-mustac-perkovic-bilisu-gospodari-zivota-smrti (pristupljeno 21. 4. 2023).

28 DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 325254, Generalni konzulat SFRJ Hamburg – SSIP-u, 27. 12. 1983.

Kampanja u zapadnim, a posebno u zapadnonemačkim medijima nije prijala ušima jugoslovenskog režima. Nastojeći da spoljni svet neprestano uverava u svoju pitomu i miroljubivu politiku jugoslovenska politička klasa je strahovala od mogućeg narušavanja tog strpljivo građenog imidža. Ubistvo Đurekovića i oštre osude zapadnih medija na račun Jugoslavije i njene tajne službe, koje su potom usledile, najdirektnije su podrivale sliku o Jugoslaviji koju je jugoslovenski režim pokušavao da uspostavi. Otuda je jugoslovenska diplomatija bila prinuđena da reaguje. Iako su za jugoslovenske vlasti sve spekulacije zapadnih medija o umešanosti jugoslovenske tajne policije u atentat na Stjepana Đurekovića i ostale političke emigrante iz Jugoslavije bile krajnje neprijatne, pisanje berlinskog *Velta* i pomenuta televizijska emisija *ARD*-a predstavljali su okidač za reakciju Beograda. Tako je 30. avgusta 1983. godine SSIP uputio poruku otpravniku poslova Ambasade SFRJ u Bonu, u kojoj se od njega tražilo da uputi protest urednicima ova dva medija i ukaže na odgovornost medija za odnose dve države: „U vezi sa člancima u *Die Weltu* (posebno u broju od 24. o.m), kao i emisije na prvom programu televizije (...) zaključeno je da uputite, u svojstvu otpravnika poslova, odvojena lična pisma glavnom uredniku lista, odnosno prvog programa televizije. U pismima izrazite krajnje iznenađenje zbog pojave priloga o kojima je reč, a posebno zbog očevidnog poklanjanja vere najgrubljim insinuacijama na račun Jugoslavije i njenih zvaničnih organa. Odlučno odbacite takve insinuacije. Napomenite da one mogu poticati samo od onih koji se ne mire sa uspešnim razvojem naših odnosa i koji bi rado vratili stvari natrag. Iznesite da se obraćate i u uverenju u visoku ulogu sredstava informisanja u procesu daljeg jačanja saradnje, razumevanja i poverenja između dve zemlje. Ukažite da pojava ovih priloga iznenađuje utoliko više što dolazi neposredno uoči prve posete predsednika SR Nemačke Jugoslaviji, od koje obe strane očekuju da će doprineti daljem razvoju odnosa i jačanju saradnje u svim oblastima od zajedničkog interesa. Očigledno da takvi prilozi ne doprinose stvaranju dobre atmosfere uoči ovako značajne posete, atmosfere koja odgovara postignutom stepenu odnosa i razumevanja. Založite se da se ovako krajnje insinuantno pisanje obustavi, u interesu daljeg nesmetanog razvoja odnosa. Ukažite, takođe, da smo oduvek cenili i cenimo ozbiljnost obe kuće, sa kojima imamo razvijene kontakte i saradnju, te nas utoliko više iznenađuje pojava priloga o kojima je reč."[29] U napomeni je navedeno da pisma treba da „imaju karakter ličnog obraćanja", odnosno da nisu za objavljivanje. Navedeno je da će SSIP, sa svoje strane, intervenisati i kod ambasadora SR Nemačke u Beogradu Horsta Graberta.[30]

Ipak, samo par dana kasnije SSIP je ambasadi SFRJ u Bonu poslao drugačije instrukcije. Naime, naloženo je da se odustane od upućivanja protesta redakcijama *Velta* i *ARD*-a. Kao obrazloženje navedeno je da je jedan jugoslovenski diplomata 31. avgusta već o tome razgovarao sa zapadnonemačkim ambasadorom Horstom Grabertom i „skrenuo pažnju na članke o kojima je reč."[31]

Na pitanje zbog čega se odustalo od energičnijeg protesta ponudićemo dva odgovora. Zbog uloge SR Nemačke u održavanju tada posrnule jugoslovenske pri-

[29] DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 433112, Ambasada SFRJ Bon – Ambasadi SFRJ Bon, 30. 8. 1983.
[30] Isto.
[31] DA MSP, PA, 1983, fasc. 94, 433217, Ambasada SFRJ Bon – Ambasadi SFRJ Bon, 2. 9. 1983.

vrede ozbiljnije kvarenje odnosa sa Bonom nije predstavljalo racionalnu opciju. Osim toga, u vezi sa atentatima na političke emigrante jugoslovenska strana svakako nije bila ubeđena u sopstvenu nevinost.

REFERENCE

- Bošković, Milo. *Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslovenske fašističke emigracije*. Zagreb–Novi Sad: Dnevnik, 1985.
- Clarkson, Alexander. *Fragmented Fatherland: Immigration and Cold War Conflict in the Federal Republic of Germany, 1945–1980*. New York–Oxford: Berghahn Books, 2013.
- Cvetković, Srđan. „Terorizam i jugoslovenska politička emigracija". *Istorija 20. veka*, br. 2, (2014), 171–197. DOI: https://doi.org/10.29362/ist20veka.2014.2.cve.171-198.
- Dragišić, Petar, „Yugoslav Catholic émigré clergy in the 1960s". *Tokovi istorije* br. 1, (2023), 147–162. DOI: https://doi.org/10.31212/tokovi.2023.1.dra.147-162.
- Dragišić, Petar. „Operation Phoenix in Yugoslavia in the Summer of 1972 and Yugoslav-Austrian Relations". *Tokovi istorije*, br. 3, (2018), 87–106. DOI: https://doi.org/10.31212/tokovi.2018.3.dra.87-106.
- Dragišić, Petar. *Ko je pucao u Jugoslaviju? Jugoslovenska politička emigracija 1968–1980*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019.
- Koshade, Stuart. *The Internal Dynamics of Terrorist Cells: A Social Network Analysis of Terrorist Cells in an Australian Context*. Brisbane: Queensland University of Technology, 2007.
- Lazić, Radojica, „Delovanje jugoslovenske neprijateljske emigracije u Australiji 1965–1980". *Istorija 20. veka* br. 2, (2023), 417–434. DOI: https://doi.org/10.29362/ist20veka.2023.2.laz.417-434.
- Manolić, Josip. *Špijuni i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2016.
- Mitrović Momčilo i Selinić Slobodan, „Jugoslovenska informbiroovska emigracija 1948–1964", *Tokovi istorije*, br. 1–2, (2009), 31–54.
- Nielsen, Christian Axboe. *Yugoslavia and Political Assassinations: The History and Legacy of Tito's Campaign Against the Emigrés*. London–New York: I. B. Tauris, 2020. DOI: https://doi.org/10.5040/9781788316880.
- Robionek, Bernd. *Croatian Political Refugees and the Western Allies. A Documented History*. Berlin: OEZ Berlin Verlag, 2010.
- Timofeev, Aleksej Yur'evich, Dragishich, Olivera i Tasich Dimitar. *Vojna posle vojny. Dvizhenie soprotivleniya na Balkanax 1945–1953 gg*. Moskva: Veche, 2020.
- Vukušić, Bože. *Tajni rat UDBE protiv hrvatskoga iseljeništva*. Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništva, 2001.

WEST GERMAN MEDIA ON THE ASSASSINATION OF STJEPAN ĐUREKOVIĆ IN 1983

Petar Dragišić, PhD*

Summary

One of the most difficult problems faced by socialist Yugoslavia was the activities of Yugoslav émigrés in the West. After World War II, organizations of émigrés fought against the Yugoslav regime in different ways. They organized propaganda campaigns, lobbying, demonstrations, but also terrorist attacks on Yugoslav interests in Yugoslavia and abroad. Prior to his escape to the FR Germany in 1982, Stjepan Đureković was one of the directors of the Croatian oil concern INA. In the FR Germany, Đureković connected with Croatian émigrés and published books in which he fiercely criticized the Yugoslav regime. He was killed in July 1983 in Wolfratshausen, not far from Munich.

Considering Đureković's political backgroung, the Western press, especially the West German media, paid great attention to his assassination in the summer of 1983. Most of the West German media made assumptions about the involvement of the Yugoslav secret police (State Security Service/Služba državne bezbednosti) in the assassination of Đureković and many other Croatian political émigrés in West Germany, thus damaging the image that the Yugoslav regime was persistently creating for itself. The largest part of the research is based on the analysis of documents from the Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia.

KEYWORDS: Stjepan Đureković, émigrés, State Security Service, murder, Federal Republic of Germany.

* Principal Research Fellow, Institute for Recent History of Serbia, Belgrade, Republic of Serbia
petar.dragisic@gmail.com